

Takšni bralci se antologij te vrste nikoli ne naveličamo. In v tem grmu zajec tiči (ali sem pes taco moli) – dobre stvari so običajno vsaj tri!

Zora A. Jurič

SLOVENSKE IN SVETOVNE PRAVLJICE

Slovenske pravljice. Izbrala in uredila Jana Unuk, spremno besedilo napisal Niko Grafenauer, il. Rudi Skočir. Ljubljana: Nova revija, 2002, 519 str.

V pričujoči zbirki *Slovenskih pravljic* so zbrane večinoma že objavljene slovenske ljudske in avtorske pravljice ter pripovedke iz različnih virov in/ali znanih zbirk ter zapisovalcev (Matija Valjavec, Janez Trdina, Josip Jurčič, Fran Milčinski, Lojze Zupanc, Milko Matičetov, Vinko Möderndorfer idr.).

Izbor in uredništvo je delo Jane Unuk, spremno besedo, ki je sinteza literarnozgodovinskega in literarnoteoretičnega uvoda, je napisal sodobni klasik Niko Grafenauer. V njej poda kratek oris razvoja zbiranja ljudskega izročila na Slovenskem (M. Valjavec, J. Kelemina idr.), različne teoretične poglede na model ljudske pravljice, predvsem znano psihoanalitično teorijo B. Bettelheima, čigar znamenita knjiga *Rabe čudežnega* je prevedena tudi v slovenščino.

Zanimivo je, da v zbirki najdemo značne slovenske ljudske pravljice (*Bela kača s kronico*, *Zdravilno jabolko*), ljudske pripovedke (o ajdi, kralju Matjažu), klasične avtorske pravljice (D. Kette: *Šivilja in škarjice*), basni (A. M. Slomšek: *Maček v črnilu*), razlagalne pravljice (*Zakaj je mesec nag*) in legende (*Samson in čevljarček*, *Gospod in sveti Peter*; *Papež Gregor*, *Sveti Miklavž in Parkelj*).

V zbirki so zbrana besedila iz različnih krajev in pokrajin: belokranjska, beneška, dolenska, gorenjska, istrska, koroška, kraška, ormoška, prekmurska, rezijanska, savinjska, škofovsko, štajerska, tolimska, trentarska, ziljska idr. Izbor besedil torej zajema celoten slovenski kulturni in jezikovni prostor, ne glede na meje.

Če bi uporabili folkloristično teorijo razlage pravljic Stith Thompsona, bi lahko ugotovili, da gre za različice znanih motivov (motiv zapostavljenega otroka – *Pepelko*, motiv živalskega ženina/nestve *Sin jež*, motiv družine brez otrok – *Sinček palček* idr.).

Na osnovi Proppove strukturalistične teorije pravljice bi lahko rekli, da številna slovenska ljudska besedila imajo znanih 31 funkcij in 7 književnih likov. Imeniten primer za strukturalistično analizo je lahko slovenska ljudska pravljica *Pšenica, najlepši cvet*. V njej se pojavljajo tudi tipične dihotomije (reven–bogat, mlad–star, zdrav–bolan, moški–ženska, pastir–kralj, človek–žival, človek–svetnik/bog, lep–grd, prvi–zadnji idr.).

Na osnovi Lüthijeve literarne analize pravljice bi lahko rekli, da so vsa izbrana besedila enodimenzionalna, da se torej dogajajo na ravni čudeža, v njih prevladujeta nedoločen čas in prostor (nekoč, nekje, v gradu, za devetimi gorami, v gozdu ipd.), delno sta čas in prostor določena v pripovedkah in/ali legendah (*Španski kralj*, *Planja*, *Papež Gregor*, *Peter Klepec*, *Muja Karotova*, *Sveti Miklavž*, *Sveti Florijan*, *Menina*, *Celovski zmaj* ipd.), čudežni rekviziti so znani (grah, jabolko, ptič, praprotno seme, srjaca idr.), opazen je zakon dvojnosti/trojnosti (dva brata, sirotici, trije brati, trije grahki), literarni liki so tipizirani (kralj, kraljica, oče, sin, brat, sestra, pastir ipd.) nekateri liki pa so značilni za slovenske ljudske pripovedke (Peter Klepec, Kralj Matjaž) in legende (Sveti Florijan, Sveti Miklavž, papež Gregor). Etična osnova je večinoma črno-bela polarizacija likov in

dejanj; zlo je na koncu kaznovano, dobro pa večinoma poplačano.

Na osnovi psihoanalitične teorije B. Bettelheima, ki jo je uvodoma omenil Niko Grafenauer, bi bilo možno analizirati številne slovenske ljudske pravljice in/ali pripovedke. Izredno veliko t. i. skritih pomenov je npr. v naslednjih besedilih: *Pripovedka o Soncu in Nasti*, *Jež se ženi*, *O speči kraljični in čudodelnem ptiču*. V večini ljudskih besedil najdemo arhetip otroka sirote, in sicer dobesedno (*Pepelko*, *Sirotici*) ali na simbolni ravni (*Pšenica*, *najlepši cvet*, *Pripovedka o Soncu in Nasti*).

Na osnovi sociološke teorije Jacka Zipesa lahko v slovenskih ljudskih besedilih opazimo tudi diskurz dominacije. Literarni liki si želijo biti bogati in poročeni (Svinjski pastir postane španski kralj).

Če pa analiziramo slovenske ljudske pravljice in pripovedke na osnovi feministične teorije Marie Tatar, je jasno, da so ženske v domestikalni vlogi, pojmovane večinoma kot objekti, potrebne pomoči; rešujejo jih lepi, bogati in beli moški. Redko izstopajo individualizirani ženski liki, ki se želijo upreti inerciji ali fevdalnim odnosom. Ženske so zaklete (*Zaklete deklice*) ali kače (*S kačo se je oženil*), mačke (*O fantu z mačko*), sirote (*Sirotici*, *Pastorka*), zmajeve žene (*Zmajevka*), so nagrada (*Pšenica*, *najlepši cvet na svetu*), čarovnikove hčerke (*Pastirček in čarovnikova hči*), ogrožene (*Deklica in pasjeglavci*) ali jih sploh ni (*Zdravilno jabolko*).

Motivno-tematski vidik slovenskih ljudskih besedil je nadvse zanimiv, če primerjamo pričujočo zbirko s stališča Stith Thompsonove teorije (MOTIF-INDEX OF FOLK-LITERATURE, A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exemple, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends, 1987). Motivno-tematsko lahko najdemo v slovenskih ljud-

skih besedilih na osnovi Thompsonove folkloristične teorije mitološke motive (*Sveti Miklavž in parkelj*, *Papež Gregor*, *O Kralju Matjažu*), živalske motive (gos, jež, kača, lisica, mačka, medved, mravlja, petelin, ptič, riba, svinja, volk, vrana, žaba) in pravljичne živali (pasjeglavec, zlatorog, zmaj, zmajevka). Redke pravljice obravnavajo tabijske teme (incest (*Pepelko*), spolnost, gastronomska utopija (*Indija Koromandija*)), razen na simbolni ravni (*Kraljevič in Lepa Vida*, *Jež se ženi*, *Pravljica o žabi*, *O speči kraljični in čudodelnem ptiču*, *Vila prijateljica in meseci prijatelji* ipd.). Številne pravljice obravnavajo metamorfoze, preobrazbe človeka v žival in obratno (*Pravljica o žabi*, *Sin jež*). Mnoge pravljice temeljijo na poganskih prvinah (*Pravljica o Soncu in Nasti*, *Ajdi*, *Deklica in pasjeglavci*) ali imajo izrazite krščanske prvine (*Sveti Miklavž in parkelj*, *Sveti Florijan v Luni*, *Papež Gregor*, *Gospod in sveti Peter* idr.). Zanimiva je ugotovitev, da v slovenskih ljudskih besedilih ni veliko humorja (*Kako je Pavliha kukca prodal*), usodnih obratov tudi ni. Številne pravljice imajo t. i. motivne prvine preizkusov ali preizkušenj (*Zdravilno jabolko*). Nekatera zbrana besedila so razlagalna (*Zakaj je mesec nag*, *Zakaj imajo zajčki preklano ustnico*, *Zakaj ima jež bodice*).

Zanimivo bi bilo proučiti inačice t. i. motiva živalskega ženina/neveste od Apulejevega Amorja in Psihe iz *Metamorfoz* do slovenskih različic (*Sin Jež*, *Ježek Janček*, *Zakaj ima jež bodice*). Zanimivo bi bilo primerjalno raziskati tudi slovensko besedilo *Lonec majarona* in antično legendo o Majaronu. Primerjalne analize slovenskih velikanov (*ajdi*) in palčkov (*palček*, *pedenjlaket*, *laketbrada*) z drugimi velikani moškega in ženskega spola kažejo na ostanke poganškega izročila (*ajdi*, *velikani*).

Ne glede na različne prevode in/ali zapise slovenskih ljudskih in avtorskih ljudskih pravljic/pripovedk in neenotno

terminologijo gre za dragoceno zbirko ponarodelih besedil za učitelje, študente in vse, ki se poklicno in ljubiteljsko ukvarjajo s pravljicami, saj je v eni zbirki zbranih sto besedil. Zbirki bi koristilo, če bi imela bolj dodelan koncept, npr. tematsko razdelitev pravljic (ljudskih, avtorskih), pripovedk (ljudskih, avtorskih), basni, legend. Zbirka *Slovenskih pravljic* je seveda imenitno gradivo za primerjalno analizo z zbirko *Svetovnih pravljic*.

Svetovne pravljice. Izbrala, uredila in spremno besedo napisala Jana Unuk, ilustrirala Alenka Sottler. Ljubljana: Nova revija, 2004, 681 str.

V zbirki je zbranih več kot sto pravljic iz skoraj devetdesetih različnih dežel in ljudstev, npr. albanske, čilske, indijske, kitajske, turške itd., pa tudi manj znane, npr. baškirske, lamiške, malalajske, nenske, ujgurske idr. Urednica in avtorica Jana Unuk je v uvodu očrtala genezo žanra pravljice in najdbe prvih zapisov v Egiptu (2000–1700 p. n. št.). Kritičnemu bralcu se bo takoj na začetku postavilo vprašanje definicije žanra. V pričujoči zbirki je uporabljano širše pojmovanje, saj so vanjo vključene pravljice, miti (*Grški mit Faeton, Deček, ki je oponašal sonce*), legende (*Babilonski stolp*), basni, pripovedke, zgodbe, prilike (*Peter beži pred smrtjo*), novele (Boccaccio: *Novela o sokolu in Cesar in ščinkavec*) idr. Od teoretikov je avtorica spremne besede omenila le strukturalista V. Proppa in psihoanalitika B. Bettelheima. Na koncu spremne besede je le omenila različice istega pravljničnega motiva, npr. *Janko in Metka, Jeniček in Marženka; Trnuljčica, Speča lepotica in njeni otroci, Sonce mesec in Talija, Nuri Hadig, Granatna jabolčica* idr.

Skoraj vsa besedila v knjigi *Svetovne pravljice* so izbor že prevedenih besedil, npr. iz zbirke *Zlata ptica* in drugih zbirk,

zato so opazni različni prevodi in različni prevajalci, vendar to ne zmanjša pomena zbirke.

Analiza zbirke na osnovi Proppove strukturalistične teorije bi pokazala osnovno strukturo in izhodiščno situacijo, ko se junak odpravi od doma po poti preizkušenj in se bogat vrne domov ali pa najde novi dom. V večini besedil bi našli poenostavljene Proppove funkcije in sedem pravljinih likov (pošiljatelj, prejemnik, subjekt, objekt, pomočnik, nasprotnik, lažni junak). Večina pravljic ima strukturo dom – gozd/temni gozd – dom/novi dom. Pojavljajo se za pravljico značilna nasprotja ali binarnosti (star–mlad, bogat–reven, svetlo–temno, človek–žival, zdrav–bolan, prepoved–kršitev prepovedi, dobrodejen–škodljiv, dajalec – prejemnik, vprašanje – odgovor, prihod – odhod idr.)

Če analiziramo zbirko na osnovi literarne teorije Maxa Lüthija, ugotovimo, da se večina besedil začne s tipično povedjo (nekoč, davno in zaključí s tipičnim zaključkom ... in potem sta živela srečno do konca svojih dni). Večinoma gre za srečne zaključke (npr. moški junak dobi polovico kraljestva pa še kraljevo hčerko za nagrado). Skoraj vsa besedila so enodimenzionalna, kar pomeni, da se dogajajo na ravni čudeža. Zgradba temelji na principu dvojnosti (*Deklica in njena starejša sestra, Sestrička lisička in bratec volkec, Strelec in Carkin kan*) ali trojnosti (*Tri limone, Tri predice, Tri skrinjic*).

Če analiziramo pričujoče pravljice na osnovi psihoanalitične teorije B. Bettelheima, lahko najdemo številne pomenne, npr. kanibalizem (*Janko in Metka, Sneguljčica*), spolnost (*Zaklete deklice*), koncept mazohistične kulture (*Pepelka*), incest (*Deklica z zlatim prstanom*), tabu (*Nema morska deklica, Molčeča princesa*) ipd. Pravljini junaki so za otroke privlačni, z njimi se otrok istoveti (trpi in zmaga), večina literarnih likov v modelu ljudske pravljice ni ambivalentna, so

črno-belo predstavljeni, polarizacija je jasna: dobro – slabo (*Cesarjev najmlajši sin*), pravilno – napačno (*Deček, ki je oponašal Sonce*), pozitivno – negativno (*Stavorenska gospa*).

Če analiziramo pravljljice s stališča sociološke teorije Jacka Zipesa, bomo videli, da se skoraj vse književne osebe želijo povzpeti iz revščine v bogastvo. Po njegovem mnenju so pravljljice kompenzacija za deprivilegirane ljudi, ki živijo v pomanjkanju in zato potrebujejo upanje in vero v čudeže. Zipes meni, da vse organizirane religije temeljijo tudi na tvorjenju lastnih pravljljic, zgodb o čudežih, v katere so ljudje verjeli in še verjamejo, kot primer navaja zgodbe o čudežih. V modelih ljudskih pravljljic, razen redkih izjem, je življenje žensk odvisno od moških (ugrabitev–rešitev, revščina–bogastvo, poroka). Glavna tema večine pravljljic je sprememba socialnega statusa, ki temelji na binarnosti revščina – bogastvo. Če analiziramo zbirko *Svetovnih pravljljic*, vidimo, da so številne med njimi nacionalno obarvane (afriška, japonska, kitajska idr.), vendar imajo hkrati mednarodne ali univerzalne značilnosti, npr. borba za eksistenco, preživetje. Številne pravljljice govorijo tudi o osnovnih človekovih potrebah, npr. hrani, ki je v srednjem veku, v času prvih zapisov pravljljic, ni bilo v obilju; tipičen motiv t. i. gastronske utopije je tudi slovenska Indija Koromandija.

Feministična teorija Marie Tatar bi bila tudi primerna, ker večina pravljljic temelji na šibkih ženskah, kraljičnah, princesah, ki so pasivne in jih rešuje moški, kraljeviči, principi, ki se na koncu poročijo z njimi. Redke so pravljljice, kot npr. *Vasilisa*, ko ženska književna oseba ni v podrejenem položaju. Izrazit je motiv žrtvovanja žensk za moške cilje (*Sestrina ljubezen*) ali npr. motiv ukročenih trmoglavk (*Tri predice*), dedujejo le moški dediči (*Ukajena deklica*). Zgovorna je tudi izjava: »Moj oče ima rajši svoj ponos kot lastno

hčerko.« (*Pravljljica o lesenem konjičku*, str. 269). Pogosti so motivi ugrabljenih kraljičen (*Pernati vrat*).

V zbirki se pojavljajo večkulturne vrednote, npr. različni bogovi, poganski, krščanski, muslimanski, indijski ipd., različni vladarji (cesar, kan, kralj, radža, sultan, šah, idr.). Večkulturne prvine so izjemno zanimive tudi zaradi raznolikih lastnih imen (Bibilulu, Hilvarka, Kar, Makuan, Marita, Murza, Sigrud idr.), živali (jaguar, opica, slavček, tiger, volk, žaba,), pravljljicnih oseb (ajd, morske deklince, povodni mož, pošast, škrat, velikan, vila, zmaj, idr.). Zanimivo je tudi dejstvo, da nastopajo v številnih pravljljicah pastirji in pastirice, ki pasejo, odvisno od kulture, gosi, krave, koze, ovce, svinje.

Motivno-tematske podobnosti lahko najdemo npr. med grškim mitom o Ahilovi peti in srbsko pravljljico *Peter beži pred smrtjo*; med grškim mitom o lepi Heleni in irsko pravljljico *Jamie Free in mlada gospa*; med koroško ljudsko pripovedko *Mojca Pokrajculja* in belgijsko *Malo mravljljico* idr. V zbirki svetovnih pravljljic je vsekakor več inventivnih rešitev in nenavadnih preobratov kot v zbirki slovenskih ljudskih pravljljic (zelo nenevadna je npr. hrvaška poetična pravljljica *Mala vila*).

Pričujoči zbirki, *Slovenske pravljljice* in *Svetovne pravljljice*, slednje z imenitnimi ilustracijami Alenke Sottler, nudita neizčrpen vir branja, različnih interpretacij, primerjalnih analiz ali preprostega veselja do branja.

Obe zbirki sta odličen vir za primerjalno analizo motivno-tematskih prvin, podobnosti in razlik. Slovenske pravljljice so si bolj podobne, svetovne pa zaradi večkulturnosti bolj raznolike, poetične in grozljive. Obe zbirki sta lahko imeniten vir inspiracije tako za odrasle kot za mlade bralce.

Milena Mileva Blažić